

УДК 316.33+316.4+330.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2024-9-10>

Рябков С. О.

аспірант,

ВНЗ «Київський університет ринкових відносин»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3146-7260>

Serhii Riabkov

Kyiv University for Market Relations

СУЧАСНІ ВИМОГИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ УКРАЇНИ

MODERN REQUIREMENTS FOR THE TRANSFORMATION OF THE SOCIOECONOMIC SYSTEM FOR UKRAINE

Анотація. Соціально-економічна система України в сучасних умовах зазнає масштабних трансформацій, що зумовлені різноманітними внутрішніми та зовнішніми факторами. Основною метою є подолання пострадянських економічних структур і встановлення стійкої ринкової економіки, яка інтегрується у глобальну та європейську економічну систему. Для досягнення цієї мети необхідно врахувати низку ключових чинників, що включають макроекономічну політику, структурні реформи та розвиток державного і приватного секторів. Геополітична ситуація, що характеризується тривалою агресією з боку Росії, анексією Криму та активними бойовими діями на сході України, створює додатковий тиск на економіку країни. Окрім цього, зростає необхідність адаптації до змінних демографічних тенденцій, зокрема до старіння населення, зростання обсягів міграції до Європи та змін у структурі зайнятості. Інший важливий аспект – екологічні виклики, включаючи погіршення стану довкілля та потребу у переході до «зеленої» економіки. З огляду на інтеграцію України до Європейського Союзу та її Угоду про асоціацію з ЄС, актуальними стають адаптація стандартів до європейських вимог, проведення антикорупційних реформ, реформування судової системи, модернізація державних інститутів та енергетичної інфраструктури. Тому дослідження соціально-економічної системи України є актуальним і важливим для її подальшого розвитку та інтеграції в міжнародну спільноту. Статтю присвячено характеристичні елементи соціоекономічної системи та аналізу їх сучасних особливостей для впровадження трансформації в Україні. В статті розглядаються історичні та сучасні теорії і концепції економічних систем. Визначено ключові особливості сучасного підходу до формування соціоекономічної структури та унікальні особливості соціоекономічної системи України в сучасних умовах. Наведені результати досліджень впливу на соціально-економічну систему України зовнішніх чинників, таких як геополітична нестабільність, активні військові дії на сході України, анексія Криму, а також російська агресія та міжнародні санкції. Розкрита динаміка змін таких соціо-економічних показників як сприйняття корупції, безробіття та стан ринку праці, рівень доходів та інфляційний тиск, вплив міграційних процесів. Відображено, як ці фактори накладають обмеження на стабільність і розвиток України та причини, які викликають потребу в трансформації та адаптивних економічних рішеннях.

Ключові слова: економічні теорії, соціоекономічна система, трансформація економіки, особливості соціоекономічної системи України, сучасні виклики, соціоекономічні показники.

Abstract. Ukraine's socio-economic system is currently undergoing large-scale transformations driven by a variety of internal and external factors. The main goal is to overcome post-Soviet economic structures and establish a sustainable market economy that integrates into the global and European economic system. To achieve this goal, a number of key factors need to be taken into account, including macroeconomic policy, structural reforms, and public and private sector development. The geopolitical situation, characterized by Russia's ongoing aggression, the annexation of Crimea and active hostilities in eastern Ukraine, is putting additional pressure on the country's economy. In addition, there is a growing need to adapt to changing demographic trends, including an aging population, increased migration to Europe, and changes in the employment structure. Another important aspect is environmental challenges, including environmental degradation and the need to transition to a green economy. In view of Ukraine's integration into the European Union and its Association Agreement with the EU, it is important to adapt standards to European requirements, implement anti-corruption reforms, reform the judiciary, and modernize state institutions and energy infrastructure. Therefore, the study of the socio-economic system of Ukraine is relevant and important for its further development and integration into the international community. The purpose of the article is to characterize the elements of the socioeconomic system and analyze their modern features for the implementation of transformations in Ukraine. The article examines historical and modern theories and concepts of economic systems. The key features of the modern approach to the formation of the socio-economic structure and the unique features of the socio-economic system of Ukraine in modern conditions are determined. The results of research on the influence of external factors on the socio-economic system of Ukraine, such as geopolitical instability, the war in the east of Ukraine and in the annexed Crimea, as well as Russian aggression and international sanctions, are presented. The dynamics of changes in such socio-economic indicators as the perception of corruption, unemployment and the state of the labor market, the level of income and inflationary pressure, the influence of migration processes are revealed. It is shown how these factors impose restrictions on the stability and development of Ukraine and the reasons that cause the need for transformation and adaptive economic solutions.

Keywords: economic theories, socio-economic system, transformation of the economy, peculiarities of the socioeconomics of Ukraine, modern challenges, socioeconomic indicators.

Постановка проблеми. Актуальність розуміння соціально-економічної системи України у сучасних умовах пов'язана з кількома ключовими факторами.

Україна переживає значні економічні перетворення, прагнучи вийти з періоду пострадянської залежності, посилити ринкову економіку та інтегруватись у гло-

бальні та європейські ринки. Це вимагає розуміння основних економічних механізмів країни, включаючи макроекономічну політику, структурні реформи та роль державних та приватних секторів.

Значний вплив на соціо економічну систему України мають зовнішні чинники, такі як геополітична нестабільність, активні бойові дії в східних регіонах країни, анексія Криму, а також російська агресія та міжнародні санкції. Ці фактори накладають свої обмеження та викликають потребу в адаптивних економічних рішеннях.

Розуміння демографічних тенденцій, таких як старіння населення, міграційні потоки (особливо внутрішня міграція та міграція до Європи), а також зміна структури зайнятості та рівня життя має велике значення для розробки ефективних соціальних політик.

Україна підписала Угоду про асоціацію з ЄС, що потребує відповідності українських стандартів європейським вимогам. Важливими аспектами є реформи у правовій системі, антикорупційна політика та трансформація державних інституцій.

В умовах глобалізації та технологічного прогресу Україна активно розвиває ІТ-сектор, стартап-культуру та інноваційні проекти. Цифровізація економіки стала важливим елементом економічної стратегії країни.

Україна також стикається з екологічними проблемами, включаючи погіршення стану довкілля, пов'язані з військовими діями, та необхідність розвитку «зеленої» економіки. Використання відновлюваних джерел енергії та відновлення та модернізація енергетичної інфраструктури також є актуальними питаннями.

Саме тому розуміння особливостей побудови соціо економічної системи України в сучасних умовах є критично важливим для ефективного управління, планування, міжнародного розвитку та майбутнього країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження підкреслюють багатогранність та динамічність соціо економічних систем та зусилля вчених у вивченні як макроекономічних, так і індивідуальних факторів, що впливають на стійкість та благополуччя суспільства. Рані класифікації соціо економічних систем побудовані на «доктринерських теоріях ХІХ ст.», та не дають відповіді на багато запитань. Сучасна економічна теорія потребує «ідеологічного визволення» та утвердження «прагматичної теорії», що стала б привабливою для всіх. В її основі має бути абсолютна цінність – людина та її життя. Усі інші явища повинні розглядатись через призму людини [1].

Саме такий підхід виробили вчені яких об'єднав Римський Клуб. Вони поставили собі за мету створити модель соціально-економічного розвитку світу. Тому у 70-ті роки з'явилося кілька серйозних досліджень, автори яких спробували математично змодельовати динаміку розвитку людства [17; 21; 24; 25]. Створені ними моделі виявились надзвичайно складними і, як наслідок, неточними. Такі завдання потребують словесних моделей, які можна описати нескладними формулами та залежностями, що й зробив швейцарський економіст українського походження Богдан Гаврилишин [1].

Оригінальний підхід до зіставлення економічних систем без чіткого поділу на певні, звичайно антагоністичні, їх типи спробували подати П. Семюелсон,

У. Д. Нордгауз та Дж. МакКоллум [29]. Використовуючи лібералістичний погляд на економічну роль держави і відому тезу двох найвідоміших лібералістів, таких як Фрідріх Гайек та Мілтон Фрідмен, що «економічні реформи та урядовий примус є дорогою до рабства», вони спробували проілюструвати залежність економічної системи від політичних та економічних свобод [18].

Робота Сакса Д. [11] і монографія Воробієнко П. П. [5] внесли свій вклад в розуміння сучасної теорії і практики економіки перехідного періоду, розкрили теоретично обґрунтовані шляхи розвитку теорії економіки, зіграли значну роль у розумінні загальних принципів національно-економічного мислення і формування ринкової економіки підприємств при адаптації їх бізнесу до інтеграції України до Євросоюзу.

Опубліковано ще чимало статей та наукових праць, в яких розглядаються різні соціо економічні аспекти. Однак, в умовах крайньої необхідності трансформації соціальної та економічної сфер України, ряд аспектів соціо економічного розвитку в умовах зовнішніх загроз та внутрішніх викликів і надалі залишаються дискусійними.

Метою статті є характеристика елементів соціо економічної системи та аналіз їх сучасних особливостей для впровадження трансформацій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Соціо економічна система – це сукупність соціально-економічних відносин, інститутів, процесів та явищ, що характеризують суспільство на певному етапі його розвитку. Вона описує, яким чином соціальні та економічні аспекти взаємодіють один з одним, утворюючи цілісну структуру, яка впливає на життя людей, виробництво та розподіл ресурсів.

У класичному розумінні соціо економічна система може бути капіталістичною, соціалістичною, змішаною та залежати від рівня державного втручання, ринкових механізмів та соціальної структури.

Перше визначення соціо економічної системи як наукового терміну важко віднести до конкретної особи, оскільки це поняття формувалося поступово на перетині соціології та економіки. Однак значний внесок у розуміння соціо економічних систем зробили такі класичні мислителі, як Карл Маркс і Макс Вебер.

Макс Вебер – один з основоположників соціології, який зробив значний внесок у розуміння соціальних, економічних та політичних систем завдяки аналізу зв'язків між соціальними структурами та економічною діяльністю, зокрема у своїх роботах про раціоналізацію, бюрократію та роль релігійних етичних норм у формуванні капіталізму [2, 3].

Карл Маркс розглядав суспільство як комплексну систему, де економічні відносини визначають соціальні структури та політичні процеси. Його аналіз класової боротьби і відносин виробництва можна розглядати як ранню форму концепції соціо економічних систем. Визначення соціо економічної системи в марксистській теорії можна знайти, у таких творах Карла Маркса як «Капітал. Критика політичної економії» [9] і «Маніфест комуністичної партії» [8]. У цих працях Маркс аналізує структуру суспільства з погляду економічних відносин і класової боротьби. Основні ідеї Маркса щодо соціо економічної системи також викладені у його роботах, таких як «Німецька ідеологія» [9].

Соціо економічна система в марксистській теорії – це сукупність економічних, соціальних та політичних

відносин, що визначають структуру суспільства та спосіб виробництва матеріальних благ. Згідно з Карлом Марксом, головною характеристикою будь-якої соціо-економічної системи є спосіб виробництва, який визначає не тільки економічну базу суспільства, а й його надбудову – політичні, правові, культурні та ідеологічні інститути.

За Марксом до основних елементів соціо-економічної системи належать дві складові: Економічна база як сукупність виробничих відносин, а саме – продуктивні сили (знаряддя праці, технології, робоча сила) та виробничі відносини (відносини для людей у процесі виробництва: власність коштом виробництва, розподіл праці та доходів). Надбудова в розумінні політичних, юридичних, ідеологічних інститутів, які спираються на економічну базу та підтримують її існування. За Марксом соціо-економічні системи історично розвиваються через певні стадії: первісно общинний лад, рабовласницьке суспільство, феодалізм, капіталізм, комунізм (включаючи перехідну фазу – соціалізм). Класова боротьба між експлуатованими та експлуатованими класами є основою зміни цих систем, що зрештою призводить до революційних змін у способі виробництва та соціальних відносинах.

Соціально-економічні системи розуміються через різні теорії, такі як інституційна економіка, теорія систем та теорії соціальної трансформації. Інституціональна економіка – це напрямок економічної теорії, який вивчає роль інститутів (правил, норм, організацій) в економічному розвитку та функціонуванні суспільства. Вона акцентує увагу на тому, як інститути впливають на поведінку економічних агентів, прийняття рішень, ринки та розподіл ресурсів. З основоположників інституціональної економіки можна назвати таких економістів як Торстейн Веблен, Джон Коммонс і Дуглас Норт [15; 16; 26; 27; 34].

Щодо теорії систем – це наукова концепція, що вивчає складні системи у різних галузях науки, включаючи біологію, інженерію, економіку та соціальні науки. Основна ідея теорії полягає у тому, що системи складаються з взаємопов'язаних елементів, які працюють разом для досягнення спільної мети або функції. Ключові поняття теорії систем включають: Система як сукупність елементів, що взаємодіють між собою, Підсистеми як менші системи всередині більшої та Синергія в розумінні взаємодії, що підсилює результати. Теорія розвивалася завдяки роботам Людвіга фон Берталанфі [14] та Ніколаса Лумана. Він розвинув свою теорію соціальних систем, яка вплинула на сучасну соціологію, філософію і теорію комунікації. У своїх роботах Луман використовував концепції із загальної теорії систем (у тому числі ідей Людвіга фон Берталанфі), але суттєво їх розширив, застосувавши до вивчення суспільства та соціальних процесів [22].

Існують декілька теорій соціальної трансформації які досліджують процеси та механізми, через які суспільства змінюються та розвиваються. Ось кілька ключових аспектів цих теорій:

Еволюційні теорії розглядають соціальні зміни як поступовий процес, подібний до біологічної еволюції. Прикладом є теорія Герберта Спенсера [31], яка порівнює суспільство з організмом, що розвивається через диференціацію та інтеграцію. Циклічні теорії припускають, що суспільства проходять через цикли підйому

та занепаду. Прикладом є теорія Пітіріма Сорокіна [30], яка описує соціальні зміни як циклічні процеси, що повторюються. Конфліктні теорії акцентують увагу на конфліктах між різними соціальними групами як рушійній силі соціальних змін. Карл Маркс, наприклад, вважав, що класова боротьба є основним двигуном історичних змін. Функціоналістські теорії розглядають суспільство як систему, де всі частини взаємодіють для підтримки стабільності. Зміни відбуваються, коли система адаптується до нових умов. Прикладом є роботи Талкотта Парсонса [28]. Теорії модернізації досліджують процеси, через які традиційні суспільства трансформуються в сучасні індустріальні. Ці теорії часто пов'язані з економічним розвитком та індустріалізацією та допомагають пояснити, як еволюція політичних, соціальних та економічних інститутів впливає на економічні процеси.

В сучасному вигляді термін «соціо-економічна система» почав активно використовуватися в ХХ сторіччі, коли виникла потреба у вивченні складних взаємозв'язків між соціальними і економічними процесами в рамках різних суспільств і державних систем. З сучасної точки зору основні компоненти соціо-економічної системи включають: економічну структуру (виробничі сили, технології, капітал, робоча сила); виробничі відносини (власність, розподіл доходів, ринок, регулювання), соціальну структуру (класове та майнове розшарування), системи соціальної мобільності та взаємодії між соціальними групами, політичну структуру (державні інститути, закони, нормативні акти, вплив політичної системи на розподіл економічних ресурсів та влади), та культурну структуру (ідеологію, норми, цінності, які формують поведінку людей та їх взаємодію в рамках суспільства).

Сучасні соціо-економічні системи можна класифікувати за різними типами (наприклад, ринкова економіка, планова економіка, змішана економіка), залежно від рівня державного втручання, ролі приватного сектора та механізмів розподілу ресурсів. Сучасне визначення соціально-економічної системи фокусується на взаємопов'язаних відносинах між соціальними, економічними та інституційними факторами, що формують суспільний розвиток. Воно поєднує як економічну діяльність (таку як виробництво, розподіл та споживання), так і соціальні структури (включаючи культурні норми, інститути та політику), які впливають на цю діяльність. Сучасні інтерпретації підкреслюють складність, динамізм та нелінійні взаємодії, а також роль технологій, глобалізації та політики у формуванні цих систем.

Ключовими особливостями сучасного підходу до формування соціо-економічної структури можна назвати глобалізацію, тобто сучасні соціо-економічні системи дедалі більше інтегровані у світову економіку; інновації та технології – зміна структури виробництва та соціальні взаємодії за рахунок цифровізації та автоматизації; нерівність або відмінність у доступі до соціальних та економічних ресурсів, освіти, охорони здоров'я тощо.

В Україні побудова сучасної соціо-економічної системи характеризується низкою унікальних особливостей, що визначаються історичними, політичними, економічними та соціальними чинниками.

Ключовими аспектами цих особливостей є по-перше – пострадянська спадщина. Україна, як і інші

пострадянські країни, має специфіку переходу від планової економіки до ринкової. Цей процес включає в себе: деіндустріалізацію та скорочення частки промислового виробництва, особливо важкої промисловості; приватизацію державних активів, яка у 1990-ті роки пройшла з низкою складнощів, що призвело до формування олігархічних структур; слабкі інститути державного регулювання та недостатня правова база, що уповільнило розвиток повноцінної ринкової економіки.

По друге – олігархічна структура економіки. Аналіз впливу олігархів на політичну та економічну систему України, важлива робота для розуміння ролі фінансово-промислових груп. Однією з особливостей української соціоекономічної системи є значний вплив великих фінансово-промислових груп (олігархів), які контролюють ключові галузі економіки, такі як металургія, енергетика та ЗМІ [23].

Це призводить до концентрації капіталу в руках невеликої групи осіб та неприпустимих наслідків таких як політична залежність – олігархи мають значний вплив на політичну систему та прийняття рішень на державному рівні.

Третім чинником є спрямування до європейської інтеграції та реформам. Починаючи з 2014 року Україна взяла курс на поглиблення інтеграції з Європейським Союзом. Це призвело до проведення важливих економічних та соціальних реформ спрямованих до асоціації з ЄС та виконання вимог Угоди про асоціацію, що включає реформи у сферах боротьби з корупцією, державного управління, судочинства та бізнесу; початок енергетичної реформи – кроків до створення конкурентного ринку енергетики та зниження залежності від російських енергоресурсів. Важливим чинником стала «децентралізація» – передача частини повноважень від центрального уряду на місцевий рівень для підвищення ефективності управління.

По-четверте, ми не можемо оминати військовий конфлікт та його вплив. З 2014 року Україна стикається з військовим конфліктом на сході країни та втратою контролю над частиною територій (Крим та частини Донецької та Луганської областей). Це значно впливає на соціоекономічну систему [35].

З точки зору економічних втрат, руйнування інфраструктури, втрата промислових підприємств та

зниження ВВП, збільшення внутрішньо переміщених осіб, виникнення соціальної проблеми для сотень тисяч українців, які потребують нового житла та робочих місць. Значну роль у цих процесах відіграє мілітаризація економіки – збільшення витрат на оборону та безпеку.

П'ятою складовою є корупція та інституційні виклики. Низький рівень довіри до судової системи та правоохоронних органів, нездатність державних інститутів ефективно боротися з корупцією, незважаючи на створення нових антикорупційних органів (НАБУ, САП, ВАКС). Корупція залишається одним із ключових бар'єрів для розвитку економіки та покращення соціальної справедливості в Україні.

Індекс сприйняття корупції (CPI) базується на даних з кількох різних джерел, які описують, як представники бізнесу так і експерти з відповідної країни, що оцінюють рівень корупції в державному секторі. Україна отримала 36 балів зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2023 рік [32] (Рис. 1), тепер наша країна посідає 104 місце поміж 180 країн. Зростання України на 3 бали – один із найкращих результатів за минулий рік у світі. Також Україна стала однією з 17 країн в CPI 2023 року, що продемонстрували свій найкращий показник за увесь час.

З часів Революції Гідності і початком великого реформування за 10 років Україна додала загалом 11 балів у дослідженні. Зростання навіть під час повномасштабної війни в Індексі сприйняття корупції за 2023 рік (Рис. 2) стало можливе завдяки активній роботі антикорупційних та інших державних органів. Нажаль досі тіньовий сектор економіки становить значну частину ВВП.

Наступною, шостою особливістю, є глобалізація та зовнішня торгівля. Орієнтація на ЄС та інші міжнародні ринки. Після втрати частини російського ринку Україна активно розвиває торгівлю з Європою, Азією та Америкою. Нажаль це пов'язано з економічною залежністю від експорту сировини, особливо агропромислового сектора (зернова, соняшникова олія), металургії та хімічної промисловості та зниженням інвестиційної привабливості країни. Покращення інвестиційного клімату залишається ключовим викли-

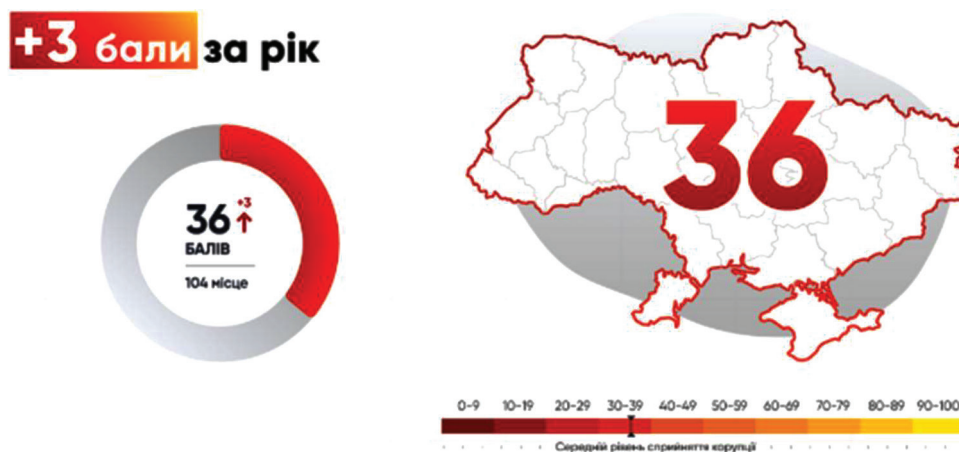

Рисунок 1 – Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2023 рік

Джерело: Transparency International Ukraine [32]

Рисунок 2 – Зростання Індексу сприйняття корупції за 2023 рік

Джерело: Transparency International Ukraine [32]

ком, незважаючи на реформи, такі як наприклад створення земельного ринку у 2021 році, який досі не працює належним чином [13].

Нажаль, такий розповсюджений у світі чинник як низький рівень доходів населення та високий рівень соціальної нерівності ми вимушені віднести до сьомої особливості соціоекономічної системи України. Згідно результатів дослідження соціологічної компанії Gradus Research [38] доходи українців зростають, але 43 % все ще не досягають прожиткового мінімуму.

Попри позитивні зрушення, рівень доходів більшості українців (Рис. 3) залишається низьким. Опитування проводилося серед 1600 респондентів, з яких 1166 представляли широкую аудиторію населення, а 472 – бізнес-спільноту Європейської Бізнес Асоціації. Згідно з опитуванням, 43 % громадян отримують менш як 10 тисяч гривень на місяць. Хоча це на 10 % менше, ніж у 2023 році, коли таких було 53 %, більшість опитаних (56 %) все ще вважають свої доходи недостатніми для забезпечення гідного рівня життя.

Водночас 53 % українців зазначають, що їхні доходи зменшилися порівняно з 2021 роком, тобто

до початку повномасштабного вторгнення. Дослідження також показало, що 31 % українців отримують від 10 до 20 тисяч гривень на місяць, а 21 % – понад 20 тисяч гривень. Лише 15 % респондентів оцінюють свій рівень доходів як достатній, а 2 % – як більш ніж достатній (Рис. 4). Водночас 53 % українців зазначають, що їхні доходи зменшилися порівняно з 2021 роком, тобто до початку повномасштабного вторгнення.

Дослідження також показало, що 31 % українців отримують від 10 до 20 тисяч гривень на місяць, а 21 % – понад 20 тисяч гривень. Попри позитивну динаміку порівняно з минулим роком, дані дослідження свідчать про те, що проблема низьких доходів та значного інфляційного тиску залишається актуальною для значної частини українського суспільства. Це підкреслює необхідність подальших реформ та заходів, спрямованих на підвищення рівня життя громадян та забезпечення гідної оплати праці.

Відповідно до звіту Європейської Комісії «Україна 2023» [33], нерівність у доходах населення в Україні за попередні роки є низькою порівняно з країнами

ЗАГАЛЬНА АУДИТОРІЯ VS ПРЕДСТАВНИКИ БІЗНЕСУ ЕВА

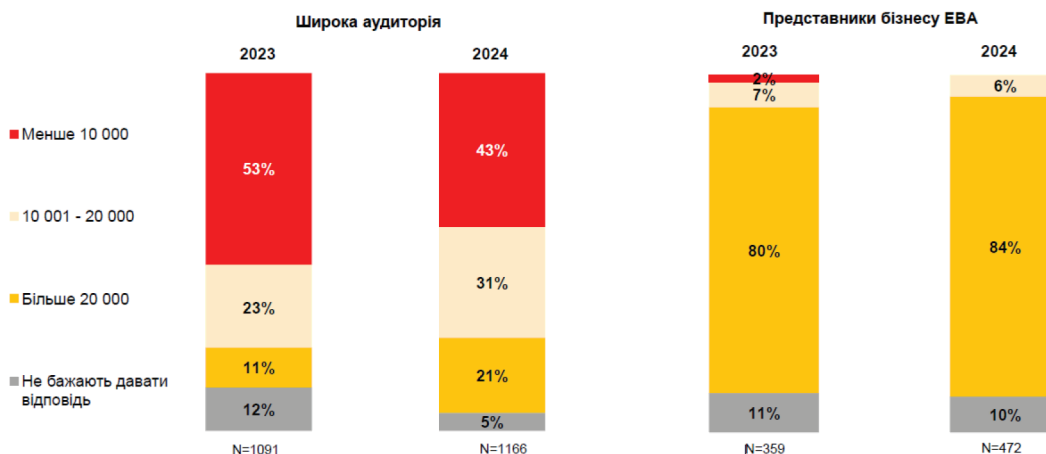

Рисунок 3 – Рівень доходів українців. Чистий місячний дохід, травень 2024 р.

Джерело: результати дослідження соціологічної компанії Gradus Research [38]

ЗАГАЛЬНА АУДИТОРІЯ VS ПРЕДСТАВНИКИ БІЗНЕСУ ЕВА

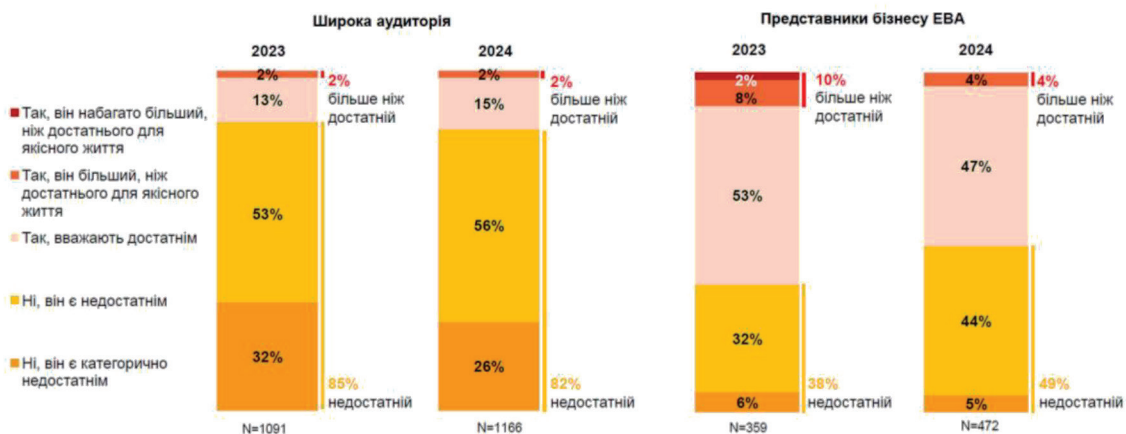

Рисунок 4 – Рівень доходів достатній для гідної якості життя, травень 2024

Джерело: результати дослідження соціологічної компанії Gradus Research [38]

Європейського Союзу. Зазначається, що Індекс Джині (або Коефіцієнт Джині – економічний показник, що використовується для розрахунку нерівності доходів, яка існує між громадянами певної країни) в Україні залишався стабільним протягом останнього десятиліття і досяг 25,6 % у 2020 р. Протягом 2021–2022 рр. в Україні Індекс Джині оцінюється на рівні близько 26 % [20]. Середній показник Індексу Джині у ЄС становить близько 30 %. Згідно з даними Eurostat, у 2021 р. він в середньому становив 29,6 %, у 2022 р. зріс до 30,2 % [19]. Проте рівень життя в Україні є значно нижчим, ніж у тих країнах, де рівень поляризації населення за рівнем доходів є вищим (наприклад, Німеччина, Ірландія, Франція, Іспанія) [40].

На нашу думку не враховано такий чинник як рівень інфляції (Рис. 5).

Між тим, фахівці вважають, що офіційні статистичні дані стосовно диференціації життєвого рівня населення в Україні не враховують значної тінізації

доходів, яка переважно стосується груп населення з вищими доходами [7].

Восьмою особливістю є міграція. Значна кількість українців працює за кордоном, що впливає на внутрішній ринок праці, демографічну ситуацію та соціальну структуру. Криза українських біженців є найбільшим переміщенням в Європі з часів Другої світової війни. Повномасштабне вторгнення росії також спричинило вимушене переміщення мільйонів українців по всьому світу. Станом на червень 2024 року кількість українських біженців становила приблизно 4,7 мільйона, з них близько 3,7 мільйона зареєстровано в країнах ЄС ОЕСР. Практично в усіх приймаючих країнах щонайменше 70 % дорослих – жінки, а більше третини всіх біженців – діти, чия майбутня та освіта були серйозно порушені (Рис. 6).

Початок повномасштабного вторгнення й активних бойових дій після 24 лютого 2022 року, запровадження воєнного стану в Україні спричинили масове переміщення – громадяни лишають свої домівки

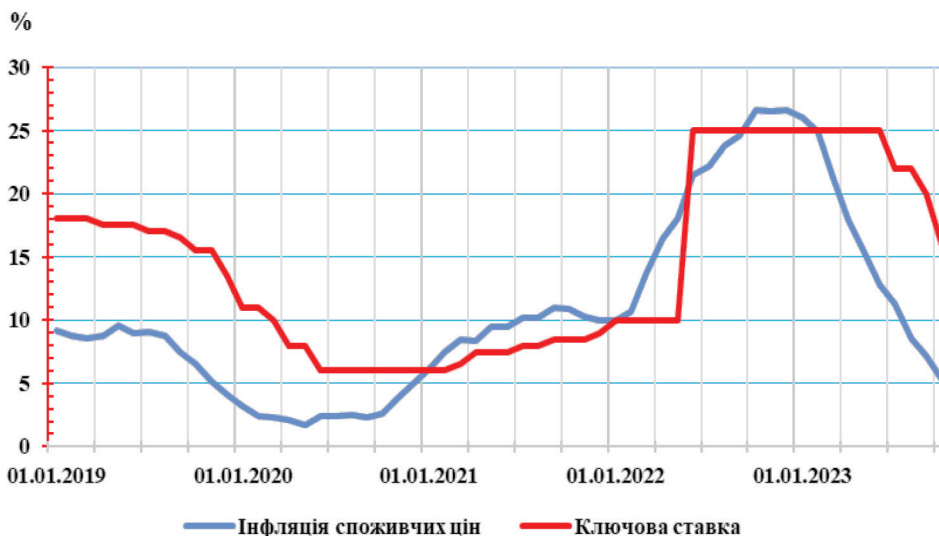

Рисунок 5 – Інфляційний тиск, Україна, 2019-2023 рр.

Джерело: OECD Economic Outlook, Volume 2023 Issue 2 [41]

Рисунок 6 – Кількість переселенців з України в державах Європи за даними УВКБ ООН, червень 2024 р.

Джерело: УВКБ ООН [12]

в пошуках безпеки та захисту. Наразі кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб. З них – 3,6 млн – особи, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни. З них – 2,5 млн, які перемістилися і не можуть повернутися до своїх домів (оскільки житло або зруйноване, або знаходиться у зоні активних бойових дій, або на тимчасово окупованій території) [4; 6].

Людські, інфраструктурні та економічні збитки агресивної війни росії проти України продовжують зростати: близько третини населення переміщено всередині країни або за її межі, понад 10 000 загиблих серед цивільного населення, ще 19 000-20 000 поранених і, за оцінками, 155 мільярдів доларів США збитків за рахунок пошкоджених будівель та інфраструктури. Наслідком чого є дефіцит кваліфікованих кадрів у деяких секторах економіки (Рис. 7).

Рисунок 7 – Дефіцит кваліфікованих кадрів у деяких секторах економіки через відтік працездатного населення

¹ Очікувані зміни зайнятості промислових підприємств протягом наступних 3 місяців.

Джерело: OECD Economic Outlook, Volume 2023 Issue 2 [41]

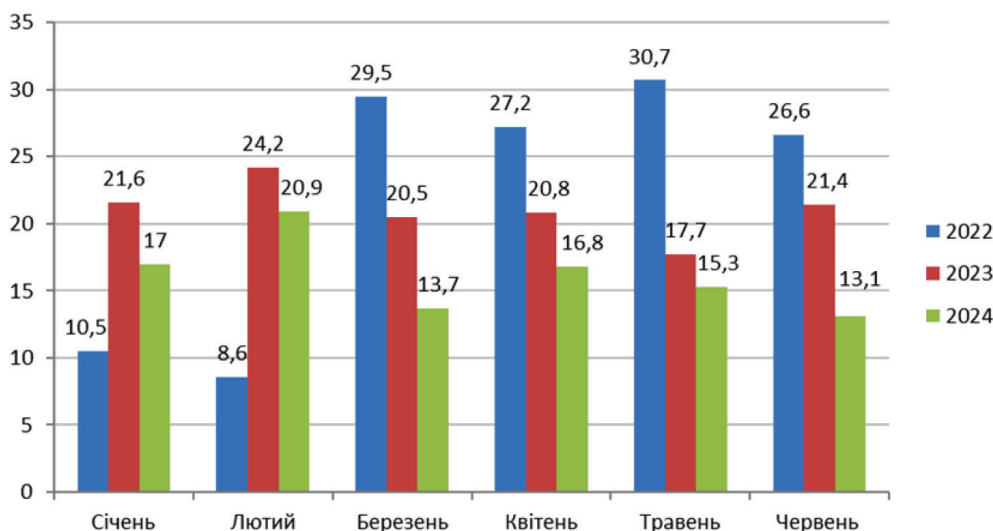

Рисунок 8 – Рівень безробіття в Україні у I півріччі 2022, 2023 та 2024 рр., %

Джерело: Центр економічної стратегії [37]

Виробничі потужності постраждали ще більше через перебої в ланцюгах поставок і дефіцит електроенергії. У 2022 році економіка України скоротилася більш ніж на 29 %, хоча до осені того року вона в основному стабілізувалася. У 2023 році зростання реального ВВП, незважаючи на триваючу війну, сягнуло майже 5 %, оскільки фірми та домогосподарства навчилися адаптуватися до умов війни, наприклад, спираючись на тісніші торговельні зв'язки з Європейським Союзом, оскільки експорт сільськогосподарської продукції затримується через заблоковані порти.

В умовах надзвичайних викликів, що постали під час війни, значне навантаження на держбюджет, виникнення у громадян цілого спектру нових потреб, які потребують своєчасного та ефективного реагування з боку держави та органів місцевого самоврядування, Урядом вживаються заходи для забезпечення ефективного функціонування існуючої системи соціальної підтримки населення [4] яке дещо покращується, але застається ще високим за рахунок значного рівня безробіття (Рис. 8).

До обов'язкового напрямку розвитку соціо-економічної системи в сучасних умовах необхідно віднести «Зелену економіку та сталий розвиток». Україна, як частина міжнародної спільноти, взяла на себе зобов'язання щодо розвитку «зеленої економіки» та екологічних реформ щодо розвитку відновлюваної енергетики (сонячні, вітрові станції), екологічної модернізації виробництва та приведення його у відповідність до європейських стандартів.

Цифрова трансформація є одним з ключових складників соціо-економічної системи. Однією з важливих програм є участь України у європейській ініціативі «Цифрова Європа» (2021–2027) [36], що надає Україні доступ до таких технологій, як штучний інтелект та суперкомп'ютери. Це допомагає Україні інтегруватися в цифрові ринки ЄС та реалізувати проекти у сфері цифрової економіки, ІТ та штучного інтелекту. Наприклад, через платформу «Дія» вдалося

зберегти державні кошти на понад 500 млн грн. Крім того, Україна активно розвиває електронну комерцію та інфраструктуру для малого і середнього бізнесу (МСП). Це включає міжнародні програми підтримки, такі як «EU4Business» [39], яка надає гранти та допомагає українським МСП виходити на європейські ринки. Важливу роль у цифровій трансформації відіграють ініціативи для покращення кібербезпеки та електронного документообігу в державному секторі [10].

З 2020 року Україна активно розвиває цифровізацію державних послуг через платформу «Дія», що сприяє прозорості державних процесів та скороченню бюрократії. Цифровізація також допомагає у розвитку ІТ-сектору, який стає одним із драйверів економіки. Цифрова трансформація в Україні є однією з ключових тенденцій сучасного розвитку, особливо в умовах війни. Вона включає низку ініціатив і програм, спрямованих на вдосконалення цифрової інфраструктури, інтеграцію з європейськими ринками та підтримку ІТ-сектора. Ці кроки сприяють не тільки економічному зростанню, але й підвищенню ефективності управління в державі та стійкості під час війни.

Висновки. Вивчення історичних та сучасних теорій і концепцій характеристики елементів соціо-економічної системи забезпечив детальний аналіз їх сучасних особливостей для впровадження трансформацій в Україні. Сучасна соціо-економічна система України потребує серйозних трансформаційних процесів, на які впливають значна кількість факторів внутрішніх змін та зовнішніх викликів. На разі соціо-економічна система України потребує глибокої трансформації, спрямованої на посилення демократичних інститутів та підтримку економічної стабільності, що, однак, особливо важко в умовах війни. Ключовими тенденціями сучасного розвитку та економічного зростання України є цифрова трансформація, вдосконалення цифрової інфраструктури та інтеграція з європейськими ринками.

Бібліографічний список:

1. Гаврилишин Б. Д. Дороговкази в майбутнє: до ефективніших суспільств: Доп. Рим. клубові. Київ : Основи, 1993. 238 с.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. О. Погорілий. Київ : Основи, 1994. 267 с.
3. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / пер. з нім. О. Погорілий. Київ : Основи, 1998. 534 с. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbs.htm> (дата звернення: 04.11.2024).
4. Внутрішньо переміщені особи: аналітика. *М-во соц. політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/?t=152&from=&till=&m=10#tagpanel> (дата звернення: 04.11.2024).
5. Воробієнко П. П., Лозова Т. І., Олійник Г. Ю. Перехідна економіка: теорія та практика : монографія. Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2018. 276 с.
6. What we know about the skills and early labour market outcomes of refugees from Ukraine. *Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD)*, 2023. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/employment/what-we-know-about-the-skills-and-early-labour-market-outcomes-of-refugees-from-ukraine_c7e694aa-en (дата звернення: 04.11.2024).
7. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія. Київ : НІСД, 2013. 104 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-11/Kachunckuy_mon-e08dc.pdf (дата звернення: 04.11.2024).
8. Маркс К., Енгельс Ф. Маніфест Комуністичної партії. Львів : Укр. соц. партії; друк. Уділова, 1902. VI, 50 с.
9. Маркс К., Енгельс Ф. Твори: у 50 тт. Київ, 1958, 1985.
10. Олійник Д. Цифрова трансформація економіки України в умовах війни. Серпень-вересень 2024. *Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД)*. 2024. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viynu-serpen-veresen> (дата звернення: 04.11.2024).
11. Сакс Дж., Пивоварський О. Економіка перехідного періоду. (Уроки для України) / пер. з англ. О. Пивоварський. Київ : Основи, 1996. 345 с.
12. Ukraine Refugee Situation. *The Operational Data Portal*. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 04.11.2024).
13. Ус І., Гавриленко Н. Вплив війни на зовнішню торгівлю України (за підсумками першого півріччя 2022 р.). *Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД)*. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosynu/vplyv-viynu-na-zovnishnyu-torhivlyu-ukrayiny-za-pidsumkamy> (дата звернення: 04.11.2024).
14. Bertalanffy L. General system theory: Foundations, development, applications. New York : George Braziller, 1968. XV, 289 p. URL: https://monoskop.org/images/7/77/Von_Bertalanffy_Ludwig_General_System_Theory_1968.pdf (date of access: 04.11.2024).
15. Commons J.R. The Legal Foundations of Capitalism. Routledge, 2017. 394 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203787373> (дата звернення: 04.11.2024).
16. Commons J.R. Institutional economics: Its place in political economy. New York : The Macmillan Company, 1934. 921 p.
17. Forrester J. W. World Dynamics. 2nd ed. Cambridge, MA : Wright-Allen Press, 1973. 144 p.
18. Hayek F.A. v. The road to serfdom. Chicago : University of Chicago Press, 1944. 248 p. URL: <https://nae.com.pt/wp-content/uploads/The-Road-to-Serfdom-F.-A.-von-Hayek.pdf> (дата звернення: 04.11.2024).
19. Gini coefficient of equalized disposable income by age. *European Commission*. last update: 05.10.2024 URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_di12/default/table?l (дата звернення: 04.11.2024).
20. Degenhard J. Gini index in Ukraine from 2014 to 2029. *STATISTA*. URL: <https://www.statista.com/forecasts/1165120/gini-index-forecast-in-ukraine> (дата звернення: 04.11.2024).
21. Laszlo E. Goals for Mankind: A Report to the Club of Rome on the New Horizons of Global Community. New York, 1977. URL: <https://archive.org/details/goalsformankindr00lasz> (дата звернення: 04.11.2024).
22. Luhmann N. Soziale Systeme. Frankfurt, 1987.
23. Matuszak S. The oligarchic democracy. The influence of business groups on Ukrainian politics. OSW Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 2012. 113 p. URL: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_42_en_0.pdf (дата звернення: 05.11.2024).
24. The Limits to Growth / Meadows D.L. et al. New York: Universe Books, 1972. 211 p. URL: <https://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf> (дата звернення: 05.11.2024).
25. Mesarovic M., Pestel E. Mankind at the Turning Point. New York, 1974. 210 p.
26. North D.C. The New Institutional Economics and Third World Development. *The New Institutional Economics and Third World Development* / Harriss J., Hunter J., Lewis C.M. (ed.). London; New York: Routledge, 1995. P. 17-26. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203444290> (дата звернення: 05.11.2024).
27. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 159 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678> (дата звернення: 05.11.2024).
28. Parsons T. The System of Modern Societies. Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hall, 1971. 152 p.
29. Samuelson P.A., Nordhaus W.D., McCallum J. Economics. 6th Canadian ed. Toronto etc. : McGraw-Hill Ryerson, 1988.
30. Sorokin P. A. Modern Historical and Social Philosophies. New York : Dover Publications, 1963. XI, 345 p.
31. Herbert S. The Principles of Sociology. (Vols. 1-3). New York : D. Appleton and Company, 1898.
32. Індекс сприйняття корупції – 2023. *Transparency International Ukraine*. 2024. 30 січня. URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-sprynnyattya-koruptsiyi-2023/> (дата звернення: 05.11.2024).
33. Ukraine Report 2023. *European Commission*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en (дата звернення: 06.11.2024).
34. Veblen T., Banta M. The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions. Oxford University Press, 2009. DOI: <https://doi.org/10.1093/owc/9780199552580.001.0001> (дата звернення: 06.11.2024).
35. Wilson A. Ukraine Crisis: What it Means for the West. New Haven: Yale University Press, 2014. X, 236 p. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12211/file.pdf> (дата звернення: 06.11.2024).
36. Програма ЄС «Цифрова Європа» (2021–2027). *Дія.Бізнес*. URL: https://business.diia.gov.ua/finance/program/programa_es_cifrova_evropa_2021_2027 (дата звернення: 06.11.2024).
37. Самоїлюк М. Трекер економіки України під час війни. *Центр економічної стратегії*. 2024. 4 листопада. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> (дата звернення: 06.11.2024).

38. Барометр якості життя 2024: аналітичний звіт. *Gradus Research Plus*. 2024. Травень. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2024/07/Gradus_Full-Report_EBA_ukr_26062024.pdf (дата звернення: 06.11.2024).
39. Розвиваємо малий та середній бізнес в Україні. *EU4Business*. URL: <https://eu4business.org.ua/> (дата звернення: 06.11.2024).
40. Ukraine. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/en/countries/ukraine.html> (date of access: 06.11.2024).
41. Ukraine. *OECD. Economic Outlook*. 2023. Vol. 2023 Iss. 2. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook/volume-2023/issue-2_7a5f73ce-en ; <https://stat.link/hd3nxm> (дата звернення: 06.11.2024).

References:

1. Havrylyshyn B.D. (1993) *Dorohovkazy v maibutnie : Do efektyvnishykh suspilstv : Dop. Rym. klubovi [Roadmaps to the future: Towards more efficient societies. Report to the Club of Rome]*. Kyiv : Osnovy. (in Ukrainian)
2. Veber M. (1994) *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu [Protestant ethics and the spirit of capitalism]* / O. Pohorilyi, Trans. Kyiv : Osnovy. (in Ukrainian)
3. Veber M. (1998) *Sotsiologia. Zahalnoistorychni analizi. Polityka [Sociology. General historical analyses. Policy]* / O. Pohorilyi, Trans. Kyiv: Osnovy. Available at: <http://litopys.org.ua/weber/wbs03.htm> (accessed November 4, 2024). (in Ukrainian)
4. *Vnutrishno peremishcheni osoby: analityka*. (May, 2024) [Internally displaced persons. Analytics]. *Ministry of Social Policy of Ukraine*. Available at: <https://www.msp.gov.ua/timeline/?t=152&from=&to=&m=10#tabpanel> (accessed November 4, 2024). (in Ukrainian)
5. Vorobiienko P.P., Lozova T.I., & Oliinyk H. Iu. (2018) *Perekhidna ekonomika: teoriia ta praktyka: monohrafiia [Transitional economy: theory and practice: a monograph]*. Odesa: ONAZ named after O. S. Popova. (in Ukrainian)
6. What we know about the skills and early labour market outcomes of refugees from Ukraine (2023) *Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD)*. Available at: https://www.oecd-ilibrary.org/employment/what-we-know-about-the-skills-and-early-labour-market-outcomes-of-refugees-from-ukraine_c7e694aa-en (accessed November 4, 2024).
7. Kachynskiy A. B. (2013) *Indykatory natsionalnoi bezpeky: vyznachennia ta zastosuvannia yikh hranychnykh znachen : monohrafiia [Indicators of national security: definition and application of their limit values : monograph]*. Kyiv : NISD. Available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-11/Kachunckuy_mon-e08dc.pdf (accessed November 4, 2024). (in Ukrainian)
8. Marks K., Enhels F. (1902) *Manifest Komunistychnoi partii [Manifesto of the Communist Party]*. Lviv : Ukr. social parties, printing. Udilova. (in Ukrainian)
9. Marks K., & Enhels, F. (1958–1985) *Tvory: u 50 t. [A complete collection of works in 50 volumes]*. Kyiv. (in Ukrainian).
10. Oliinyk D. (2024) *Tsyfrova transformatsiia ekonomiky Ukrainy v umovakh viiny. Serpen-veresen 2024. [Digital transformation of Ukraine's economy in war conditions]*. National Institute of Strategic Studies (NISD). Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viiny-serpen-veresen> (accessed November 4, 2024). (in Ukrainian)
11. Saks D., & Pyvovarskyi O. (1996) *Ekonomika perekhidnogo periodu. (Uroky dla Ukrainy) [Economy of the transition period (Lessons for Ukraine)]*. / O. Pyvovarskyi. Trans. Kyiv: Osnova. (in Ukrainian)
12. Ukraine Refugee Situation. *The Operational Data Portal*. Available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (accessed November 4, 2024).
13. Us I., & Havrylenko N. (2022) *Vplyv viiny na zovnishniu torhivliu Ukrainy (za pidsumkamy pershoho pivrichchia 2022 r.). [The impact of the war on Ukraine's foreign trade (based on the results of the first half of 2022)]*. National Institute of Strategic Studies (NISD). Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vplyv-viiny-na-zovnishnyu-torhivliu-ukrayiny-za-pidsumkamy> (accessed November 4, 2024). (in Ukrainian)
14. Bertalanffy L. (1968) *General system theory: Foundations, development, applications*. New York: George Braziller. Available at: https://monoskop.org/images/7/77/Von_Bertalanffy_Ludwig_General_System_Theory_1968.pdf (accessed November 4, 2024).
15. Commons J.R. (2017) *The Legal Foundations of Capitalism*. Routledge. Available at: <https://doi.org/10.4324/9780203787373> (accessed November 4, 2024).
16. Commons J.R. (1934) *Institutional economics: Its place in political economy*. New York : The Macmillan Company.
17. Forrester J. W. (1973) *World Dynamics*. 2nd ed. Cambridge, MA : Wright-Allen Press.
18. Hayek F.A. v. (1944) *The road to serfdom*. Chicago: University of Chicago Press. Available at: <https://nae.com.pt/wp-content/uploads/The-Road-to-Serfdom-F.-A.-von-Hayek.pdf> (accessed November 4, 2024).
19. Gini coefficient of equivalized disposable income by age. *European Commission*. last update: 05.10.2024 Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_di12/default/table?l (accessed November 4, 2024).
20. Degenhard J. (2024) *Gini index in Ukraine from 2014 to 2029. STATISTA*. Available at: <https://www.statista.com/forecasts/1165120/gini-index-forecast-in-ukraine> (accessed November 4, 2024).
21. Laszlo E. (1977) *Goals for Mankind: A Report to the Club of Rome on the New Horizons of Global Community*. New York. Available at: <https://archive.org/details/goalsformankindr00lasz> (accessed November 4, 2024).
22. Luhmann N. (1987) *Soziale Systeme*. Frankfurt.
23. Matuszak S. (2012) *The oligarchic democracy. The influence of business groups on Ukrainian politics*. OSW Ósrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia. Available at: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_42_en_0.pdf (accessed November 5, 2024).
24. Meadows D. H. et al. (eds.) (1975) *The Limits to Growth*. New York: Universe Books. Available at: <https://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf> (accessed November 5, 2024).
25. Mesarovic M., Pestel E. (1974) *Mankind at the Turning Point*. New York.
26. North D.C. (1995) *The New Institutional Economics and Third World Development. The New Institutional Economics and Third World Development*, John Harriss, Janet Hunter & Colin M. Lewis (eds). London: Routledge, pp. 17–26.
27. North D.C. (1990) *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press, Cambridge. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
28. Parsons T. (1971) *The System of Modern Societies*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
29. Samuelson P.A., Nordhaus W. D., & McCallum J. (1988) *Economics*. Toronto etc.: McGraw-Hill Ryerson.
30. Sorokin P.A. (1963) *Modern historical and social philosophies*. Dover Publications.
31. Herbert S. (1898) *Principles of sociology*. New York: D. Appleton and Company.

32. Indeks spryiniattia koruptsii – 2023 (2024) [Corruption Perceptions Index – 2023] *Transparency International Ukraine*. Available at: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2023/> (accessed November 5, 2024). (in Ukrainian)
33. Ukraine Report 2023 (2023) *European Commission*. Available at: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en (accessed November 6, 2024).
34. Veblen T., & Banta M. (2009) *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*. Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/owc/9780199552580.001.0001> (accessed November 6, 2024).
35. Wilson A. (2014) *Ukraine Crisis: What it Means for the West*. New Haven : Yale University Press. Available at: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12211/file.pdf> (accessed November 6, 2024).
36. Programa ES «Cifrova Evropa» (2021-2027). [EU program «Digital Europe» (2021-2027)]. *Diia.Biznes*. Available at: https://business.diia.gov.ua/finance/program/programa_es_cifrova_evropa_2021_2027 (accessed November 6, 2024). (in Ukrainian)
37. Samoiliuk M. (2024) Treker ekonomiky Ukrainy pid chas viiny [Ukraine War Economy Tracker]. *Center for Economic Strategy*. Available at: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> (accessed November 6, 2024). (in Ukrainian)
38. Barometr yakosti zhyttia 2024: analitychnyi zvit (2024) [Quality of life barometer 2024: analytical report]. *Gradus Research Plus*. Available at: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2024/07/Gradus_Full-Report_EBA_ukr_26062024.pdf (accessed November 6, 2024). (in Ukrainian)
39. Rozvyvaiemo maliy ta serednii biznes v Ukraini [Helping small and medium enterprises in Ukraine grow]. *EU4Business*. Available at: <https://eu4business.org.ua/> (accessed November 6, 2024). (in Ukrainian)
40. Ukraine. *Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD)*. Available at: <https://www.oecd.org/en/countries/ukraine.html> (accessed November 6, 2024).
41. Ukraine (2023) *Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD). Economic Outlook*. Available at: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook/volume-2023/issue-2_7a5f73ce-en; <https://stat.link/hd3nxxm> (accessed November 6, 2024).

Стаття надійшла до редакції 22.11.2024